

ВПЛИВ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ТА ІНСТИТУТІВ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН СХІДНОЇ АЗІЇ

Питання значення культури у формуванні політичної системи та інститутів на прикладі країн Східної Азії займає чільне місце в сучасних гуманітарних дослідженнях. Його аналіз здійснюється на основі певних теоретичних принципів: системності, причинно-наслідкових зв'язків та логічності, врахування культурної специфіки із застосуванням міждисциплінарних концептів. Авторка визначає культуру в наступних суб'єктивних термінах: цінності, установки, вірування, орієнтації та переконання, на основі яких формуються культурні ознаки. Визначено, що особливості культури суспільства виражається в типах та формах його організації. Аналіз культурних ознак досліджуваних країн виокремлює специфіку політичних систем та інститутів вираженій в політичних цінностях, установках та нормах поведінки. На прикладі країн Східної Азії проілюстровано причини процвітання або відсталості пов'язані із культурними особливостями суспільства.

Ключові слова: культурні ознаки; політична система; політичні інститути; цінності; країни Східної Азії.

Політичний світогляд у розвинених країнах світу радикально відрізняється від притаманних відсталим суспільствам цінностей, менталітету, соціальних інститутів, способів життя. Політичні та економічні зміни в сторону прогресу або регресу тісно пов'язані із змінами в системі базових цінностей та переконань. Оскільки ці поняття є складовими у відношення концепту культури, і з урахуванням, що сучасні теоретичні концепції політичної модернізації та трансформації орієнтовані передусім на прогнозування відповідних змін у різних сферах, у тому числі і культурному розвитку, надається можливість виявити вплив принципів культури на процеси розвитку політичних систем та інститутів.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що культура як невід'ємна складова життя будь-якого суспільства є стійким елементом суспільно-політичного життя, особливості якого визначаються передусім його здатністю формувати характер суспільної системи, визначати принципи та цінності його існування. Приймаючи до уваги різноманіття політичних систем та інститутів в різних країнах світу та їх відповідність певному культурному типу, національному характеру, ментальним особливостям, наявність суттєвого впливу культурних факторів на формування політичних систем та інститутів стає очевидною.

Метою дослідження є виявлення культурних ознак у формуванні політичної системи та інститутів та їх впливу на прикладі країн Східної Азії. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити комплекс наступних завдань: по-перше, надати пояснення концепту культури та основні форми його прояву в політичній системі; по-друге, охарактеризувати культурні ознаки, які впливають на формування політичної системи та інститутів: по-третє, окреслити куль-

турні особливості політичних систем та інститутів країн Східної Азії. Кожне з цих питань є надзвичайно складним, проте, в сукупності, виявляється можливість виходу за межі таких загальноживаних дихотомій, як протиставлення локального – глобальному, західного – всьому іншому, а також традиційного – сучасному.

У сучасних гуманітарних науках поняття «культура» відноситься до числа фундаментальних. Серед значної кількості наукових категорій і термінів важко знайти інше поняття, яке має таку кількість словесних відтінків і використовується у таких різних контекстах. Сучасні дослідження, присвячені концепту культури, показують величезний, зростаючий інтерес до цього поняття. На сьогодні різних визначень культури налічується близько п'ятисот, і які умовно можна розподілити на відповідні інтерпретаційні типи (згідно А. Креберу та К. Клакхону): 1) описові визначення (інтерпретують культуру як суму всіх видів людської діяльності, звичаїв, вірувань); 2) історичні визначення (пов'язують культуру з традиціями і соціальним спадщиною суспільства); 3) нормативні визначення (розглядають культуру як сукупність норм і правил, які організують людську поведінку); 4) психологічні визначення (пояснюють культуру як сукупність форм набутої поведінки, що виникають в результаті пристосування та культурної адаптації людини до навколишніх умов життя); 5) структурні визначення (представляють культуру у вигляді різного роду моделей або єдиної системи взаємопов'язаних феноменів) [5]. У класичному розумінні термін «культура» трактується як оброблення, освіта, розвиток, шанування. Саме поняття культури визначається як історично відповідний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений в типах і

формах організації життя і діяльності людей, а також створених ними матеріальних і духовних цінностей [12, с. 7]. Використання концепту культури для пояснення особливостей політичних систем та інститутів дозволяє визначити культуру в наступних суб'єктивних термінах: цінності, установки, ментальні особливості, орієнтації та переконання, що притаманні членам досліджуваних спільнот. Засади та особливості прояву цих понять у формуванні політичних інститутів можна виявити на основі культурних ознак у досліджуваних країнах.

Досліджуючи особливості модернізації, політичної демократизації, військової стратегії, поведінки етнічних груп, а також конфігурацію міжнародних альянсів та конфліктів, спеціалісти стали все більш активно звертатися до використання культурних факторів. Представники міжнародно-політичної думки Френсіс Фукуяма [13], Лоуренс Харрісон [9], Сеймур Ліпсет [15], Роберт Патнем, Самюель Хантінгтон, Ту Веймін [8] зробили основний внесок у визначенні культури як складової функціонування політичних систем та інститутів. Найбільш точна характеристика ролі, яку культура відіграє в розвитку суспільства, належить Данієлю Патріку Мойніхену: «З точки зору консерватора, саме культура, а не політика визначає успіх того чи іншого суспільства. В свою чергу він припускає, що політика здатна видозмінювати культуру та захистити від самої себе» [7]. Питанню взаємопов'язаності політичних інститутів та культури присвячено ряд робіт українських науковців: І. О. Авдєєва [1], О. О. Царенко [10], О. М. Кіндратця [6], В. М. Шейко [11] та ін.

Однією з основних особливостей формування політичних інститутів в країнах Східної Азії виявляється традиціоналізм у його самих різних проявах. Важливу роль в цьому контексті відіграє культура, яка найглибшим чином пов'язана з проявами традиціоналізму на Сході. Починаючи з XIX століття і до цього часу продовжуються спроби поставити традиціоналістські структури та інститути на службу політичній, економічній та соціальній організації суспільства. Російський дослідник А. Д. Воскресенський зазначає, що в даному випадку мова йде про активізацію пошуків використання цінностей общинної і конфесійної організації, традиційного інституту управління різними соціально-етнічними спільнотами для потреб суспільства в умовах сучасності [7, с. 329]. Тобто мова йде про можливість пристосувати до потреб сьогодення давно сформовані стереотипи світогляду, форми міжіндивідуальної комунікації, колективістські уявлення про суспільство і місце в ньому людини, що притаманні країнам Східної Азії.

Типологію культурних ознак, що впливають на формування та характер організації суспільно-політичних інститутів використав аргентинський дослідник М. Грондона [14]. Зокрема, він зауважує, що прогресивні суспільства володіють притаманним набором культурних ознак, цінностей, установок, які й визначають його позитивний або негативний розвиток, до них належать: рівень освіти, гендерні відносини, прагматизм, раціоналізм, емпіризм і утилітаризм, сприйняття часу, світу та життя, суспільний оптимізм, багатство, з якого випливає економічна справедливість; працьовитість, відношення до інакомислення та новаторства, тощо [14, с. 121]. Американський вче-

ний Л. Харрісон називає такі культурні ознаки цінностями або культурними типами орієнтованими на прогрес або регрес. Л. Харрісон розвиває підхід М. Грондона та систематизує культурні ознаки за чотирима категоріями: світосприйняття, економічна поведінка, чесноти та соціально-політична поведінка. Розглянемо детальніше соціально-політичні цінності, до них вчений відносить: відношення до права, рівень корупції, рівень ідентифікації та довіри, місце родини в державі, соціальний капітал, співвідношення індивідуального/групового, владу, роль еліт, відносини між церквою та державою, гендерні відносини [19]. Значені ознаки визначають ефективність та успішність організації політичних систем та політичних інститутів, притаманні таким країнам Східної Азії як Японія та Південна Корея, на прикладі яких наочно спостерігаємо високий суспільний розвиток. Ці країни успішно поєднали здобутки прогресивних західних суспільств та традиційні цінності східної культури.

У країнах Східної Азії однією з домінуючих є конфуціанська культурна традиція, яка через світосприйняття більшості людей здійснює істотний вплив на особливості формування політичних інститутів в країнах Східної Азії (окрім Монголії). Досліджуючи вплив релігії як культурної складової на суспільно-політичні системи та їх прогрес, американський вчений Л. Харрісон визначає, що суспільства із конфуціанським світоглядом більш схильні до прогресу ніж ісламським, індуїстським або буддистським. Під поняттям конфуціанство мається на увазі не безпосередньо вчення Конфуція та світогляд, скільки культура Східної Азії в цілому, і в якій конфуціанство займає основне положення, але з елементами даосизму, буддизму та інших вірувань. Згідно даних, отриманих по конфуціанським країнам, найбільший внесок зроблено Китаєм, показники якого, в той же час, є найнижчими, особливо у перерахуванні на душу населення. Проте середні показники інших держав цього регіону – Японії, Південної Кореї, Сінгапура, Тайваню та Гонконгу (як складових КНР) є близькими до показників католицьких країн за індексом людського розвитку, грамотності, ВВП на душу населення, перерозподілом прибутків [4]. Рівень довіри в основному вищий саме у представників конфуціанства, у порівнянні з католиками, а рівень корупції приблизно однаковий, що є прямими показниками розвитку політичної культури та ефективності політичних інститутів.

Якщо брати до уваги окремих представників регіону, незважаючи на збереження Китаєм соціалістичної системи в державі, Китай вражає темпами та рівнем розвитку власної держави та економіки зокрема. Передусім це можна пояснити особливим акцентом керівництва щодо збереження традиційних цінностей та культурної самобутності з метою налагодження міжетнічного діалогу та створення гармонічних відносин всередині етнічно різноманітного суспільства, створення консолідаційних настроїв. Характерним для китайських політичних трансформацій було і є також те, що метою будь-яких політичних ініціатив було вдосконалення влади та суспільства, але не її повалення. Політика збереження власних цінностей викладена в напрямку «чотирьох меж» у економіці, політиці та культурі (необхідності розмежувати): 1) марксизм та антимарксизм; 2) економічний устрій

Китаю, побудований на основі соціалістичної громадської власності із сумісним розвитком різних форм власності та приватизацію, а також систему виключно громадської власності; 3) соціалістичну демократію із китайською специфікою та західну буржуазну демократію; 4) соціалістичні ідеї та культуру з одного боку, та зіпсовані феодальні та капіталістичні з іншого) [2, с.84–85]. Не дивлячись на доволі високий рівень корупції, бюрократичності владного апарату, низький рівень довіри до правлячого кола, загальний політичний клімат китайської політичної системи достатньо позитивний зважаючи на розміри та етнічну неоднорідність держави. Тобто, політична влада як носій культурних ознак, власним політичним курсом, прийняттям політичних рішень, іншою політичною діяльністю визначає характер та особливості її як політичного інституту.

Сучасна Японська держава також є прикладом унікального досвіду формування самобутньої політичної системи. Переїняття досвіду провідних держав світу сприяло формуванню політичної системи схожої на діючі в Західній Європі та в США. Хоча японська політична модель є високо демократичною, в цілому збереглися і традиційні особливості політичної системи та інститутів, зокрема патерналізм. Японія володіє адекватним, поміркованим консерватизмом і здатна визнавати необхідність перетворень. Сприятливими культурними факторами щодо формування сучасних політичних інститутів можна визначити законослухняність, шанобливе ставлення до бюрократії, довіра щодо державної влади, високий престиж освіти, сформований в ранній період розвитку японської цивілізації; прихильність колективним цінностям, а також уміння уживатися на маленькій території і приходити до згоди і гармонії влади і суспільства [4, с. 41]. Таким чином, побудова та трансформація політичних інститутів в японській державі відбувається на основі конкретних культурних ознак, які й визначають їх специфіку та особливості.

Особливе значення становить розділена Корея, яка представлена однією нацією та двома окремими державами. Південна Корея являє собою демократичну, політично та економічно розвинену країну на противагу Північній Кореї – із пережитками соціалістичної системи, тоталітарним устроєм та культом особи вождя. Хоча, приклад Кореї може здаватися доволі суперечливим в міру спільності культурних ознак, таких як, наприклад, ідеї конфуціанства, пріоритет суспільного над особистим, сувора ієрархічна система управління, і водночас розділеності на дві різні держави. Це можна пояснити тривалим впливом США в Республіці Корея та Радянським Союзом з КНДР. Так, Південна Корея запозичила досвід американської суспільно-політичної системи, Північна Корея – радянської. Прикладом слугує створення так званого «чужейського соціалізму» («соціалізму корейського типу») створеного в Північній Кореї як пережитку

радянської системи накладеної на корейську політичну систему. Тобто, доцільність дослідження впливу культурних ознак Кореї на формування політичних інститутів двох різних держав існує передусім з урахуванням історичного досвіду кожної.

Прояви впливу культури на організацію політичної системи можна прослідкувати на досвіді Монголії, культурний потенціал якої є достатньо близьким до українського, проте приналежність до регіону Східної Азії визначають її унікальність та самобутність, що виражається в її геополітичному положенні, історичному досвіді, етнічному складі та культурі. Країна демонструє створення реальної системи демократії, формування громадянського суспільства, ідеологічного плюралізму та терпимості. Проте тривалий вплив Радянського Союзу спричинив деформацію традиційних монгольських цінностей (наприклад, шанування свободи та незалежності, повага до батьків та рідної землі, гостинність), які під впливом соціалістичної системи на сьогодні негативно впливають на суспільно-політичну систему Монголії [3]. Однак сучасна монгольська політична система є синтезом елементів відродження традиційної та запозичення західної культури та має перехідний характер.

Узагальнюючи вищенаведене, можна зробити наступні **висновки**: По-перше, культура є невід'ємною складовою життя суспільства, і відповідно, зміни політичних систем та цінностей у сторону прогресу або регресу тісно пов'язані із системою базових цінностей, установок та переконань. Культурні ознаки виражені в людському житті та діяльності, а згідно рівня розвитку суспільства виражаються в типах та формах його організації. По-друге, культурні ознаки класифіковані за світосприйняттям, чеснотами, економічною та суспільно-політичною поведінкою визначають характер та успіх різних сфер суспільного життя, в цій роботі – політичної. По-третє, на прикладі досліджень країн Східноазійського регіону, визначено культурні ознаки в кожній із зазначених країн що впливають на формування політичних інститутів (повага до власної культури, патерналізм, принципи конфуціанства, гармонія та шанування попередніх поколінь, тощо). Причини відсталості та процвітання також пов'язані із культурними особливостями суспільств. Так, за наявних культурних ознак, Японія та Південна Корея показують високий рівень суспільно-політичного розвитку та успішності. Швидких темпів розвитку набуває і Китайська держава, яка характеризується позитивним культурним потенціалом, а також Монгольська Республіка, яка перебуває на етапі становлення власної унікальної суспільно-політичної системи. Специфіку політичних систем та інститутів варто пов'язувати із культурними особливостями, які закріплюють в суспільній свідомості необхідні політичні цінності, установки, мотиви, цілі та норми поведінки і таким чином формують інституційні основи суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеев І. О. Традиційна конфуціанська політична культура Давнього Китаю / І. О. Авдеев // Наукові праці. Національний інститут освіти Міністерства освіти Республіки Білорусь. – 2005. – Том 40. – Випуск 27. – С. 160–164.
2. Борох О. Н. Политическая модернизация Китая: Китайская пропаганда о проблемах политических преобразований / О. Н. Борох // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 7. – С. 81–92.

3. Довчин Е. Политическая культура и становление демократии в Монголии: рукопись диссертации на получение научной степени кандидата политических наук: специальность 23.00.03. – Политическая культура и идеология. – Санкт-Петербург. 2005. – 234с. – рус.
4. Еремин В. Н. Политическая система современного японского общества / В. Н. Еремин. – М. : «Наука», 1992. – 215 с.
5. Жолдасбекова К. А. Классическое понятие культуры и политика государственного регулирования культурных процессов [Электронный ресурс] / К. А. Жолдасбекова // Современные проблемы науки и образования, 2012. – т. 3. – Режим доступа : www.science-education.ru/103-6246.
6. Кіндратець О. М. Політична культура як чинник демократичних перетворень / О. М. Кіндратець // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2009. – Вип. 39. – С. 204–211.
7. Политические системы и политические культуры Востока / под ред. проф. А. Д. Воскресенского. – 2-е изд. Перераб. и доп. – М. : АСТ; Восток-Запад, 2007. – 829 с.
8. Ту Веймин. Множественность модернизаций и последствия этого явления для Восточной Азии. Культура имеет значение / Под ред. Л. Харрисона. – М. : Московская Школа Политических Исследований, 2002. – С. 237–251.
9. Харрисон Л. Культурный код и прогресс [Электронный ресурс] / Л. Харрисон // Открытая экономика. – 2010. – 10 июня. – Режим доступа : <http://www.opes.ru/1295413.html>.
10. Царенко О. О. Політична культура як чинник впливу на політичну поведінку громадян / О. О. Царенко // Панорама політологічних студій. Наук. вісн. Рівненського держ. гуманітарного університету, 2013. – Випуск 10. – С. 63–70.
11. Шейко В. М. Інтересування культур і концепція поліетносфери : (до проблеми співвідношення понять) / В. М. Шейко // Схід-Захід : іст.-культурол. зб. / Сх. ін-т українознав. ім. Ковальських [та ін.]. – Х., 1999. – Вип. 2. – С. 160–172.
12. Шейко В. М. Трансгресія культури, науки та цивілізації: генеза й еволюція сучасного суспільства / В. М. Шейко // Культура України: зб. наук. пр./ Харк. держ. акад. культури. – Х., 2014. – Вип. 46. – С. 4–15.
13. Fukuyama F. The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order / F. Fukuyama. – N.Y. : Free Press, 2000. – 368 p.
14. Grondona M. Values and Development / M. Grondona. – L. : Harvard University, 1988. – 342 p.
15. Lipset S. M. Continental Divide: The Values and Institutions of the United States and Canada / S. M. Lipset. – N.-Y. : Routledge, 1990. – 352p.
16. Moynihan D. P. Pandaemonium: Ethnicity in International Politics [Электронный ресурс] / D. P. Moynihan // Foreign Affairs. Capsule Reviews, 1993. – Режим доступа : <http://www.foreignaffairs.com/articles/48844/fritz-stern/pandaemonium-ethnicity-in-international-politics>.

Ю. В. Мазур, ГУ «Институт всемирной истории» НАН Украины, г. Киев, Украина

ВЛИЯНИЕ КУЛЬТУРЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ И ИНСТИТУТОВ НА ПРИМЕРЕ СТРАН ВОСТОЧНОЙ АЗИИ

Вопрос о значении культуры в формировании политической системы и институтов на примере стран Восточной Азии занимает особое место в современных междисциплинарных исследованиях. Его анализ осуществляется на основе определенных теоретических принципов: системности, причинно-следственных связей и логичности, учета культурной специфики с применением междисциплинарных концептов. Автор определяет концепт культуры в следующих субъективных терминах: ценности, установки, верования, ориентации и убеждения, преобладающие среди членов исследуемых сообществ. Определено, что особенности культуры общества выражаются в типах и формах его организации. Анализ концепта политической культуры определяет специфику политических систем и институтов выраженной в политических ценностях, установках и нормах поведения. На примере стран Восточной Азии проиллюстрировано причины процветания или отсталости связанные с культурными особенностями обществ.

Ключевые слова: культура; политическая культура; политическая система; политические институты; ценности; страны Восточной Азии.

I. Mazur, State Institute of World History of NAS of Ukraine, Kiev, Ukraine

INFLUENCE OF CULTURE ON THE POLITICAL SYSTEM AND INSTITUTIONS FORMATION EXEMPLIFICATIVE OF EAST ASIAN COUNTRIES

This paper reveals the cultural importance of the political system and institutions formation exemplificative of East Asian countries and this particular issue is significant for modern interdisciplinary research. The article deals with the certain theoretical principles: systems approach, cause-effect principles and logic, cultural specificity consideration with the use of interdisciplinary concepts. The author pays attention to the culture concept in the following subjective terms: values, purposes, beliefs, orientations and views prevailing among the members of studied societies. The paper determines the cultural peculiarities of a society are expressed by the types and forms of its organization. The article analyses the political culture concept that determines the political systems and political institutions specificity expressed in values, purposes and rules of conduct. East Asia exemplifies the reasons of prosperity or underdevelopment related with the cultural peculiarities.

Key words: culture; political culture; political system; political institutions; values; East Asian countries.

Рецензенти: **Недбай В. В.**, д-р. політ. наук, професор;

Чупрін Р. В., канд. політ. наук, доцент,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв;